

MINISTERUL EDUCAȚIEI
UNIVERSITATEA „VALAHIA” DIN TÂRGOVIȘTE
IOSOUD – ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE ECONOMICE ȘI UMANISTE
DOMENIUL FUNDAMENTAL ȘTIINȚE UMANISTE
DOMENIUL ISTORIE

**HABITATUL UMAN PREISTORIC DIN ARIA
CARSTULUI CHEILOR VÂRGHIȘULUI
(JUD. HARGHITA)**

CONDUCĂTOR DE DOCTORAT:
PROF.UNIV.DR. MARIAN COSAC

DOCTORAND:
ȘERBĂNESCU SEBASTIAN GABRIEL

TÂRGOVIȘTE
2026

REZUMAT

Arheologia contemporană este consacrată drept o disciplină cu pronunțat caracter interdisciplinar, a cărei validitate științifică depinde de integrarea permanentă a perspectivelor și metodologiilor provenite din domenii conexe. Complexitatea contextelor arheologice, diversitatea categoriilor de vestigii materiale și necesitatea coroborării unor surse eterogene reclamă colaborarea sistematică dintre arheologi și specialiști din domenii precum antropologia, geologia, biologia, chimia, conservarea-restaurarea sau tehnologiile digitale aplicate patrimoniului. În această perspectivă, cercetarea arheologică depășește dimensiunea strict recuperatorie și interpretativă a trecutului uman, constituindu-se într-un demers colectiv de producere a cunoașterii, fundamentat pe interdisciplinaritate, rigoare metodologică și cooperare academică. În spatele acestei definiții de factură academică se ascunde o realitate ce nu răzbate în rapoartele arheologice și studiile științifice publicate: Munca de echipă!. Cercetarea arheologică, în mod special cercetare arheologică pe siturile de vârstă Paleolitică, reclamă o muncă în echipă, colaborare și empatie. Din punctul nostru de vedere, fără acestea nu ar exista șantiere arheologice pe această perioadă. O dovadă a acestei colaborări este reprezentată de teza noastră de doctorat, cu titlul „Habitatul uman preistoric în aria carstului Cheilor Vârghișului (jud. Harghita)”.

Teza noastră de doctorat este structurată în șase capitole: Capitolul I - *Cadrul fizico-geografic*, Capitolul II - *Istoricul cercetărilor speologice și arheologice - etapa pionieratului*, Capitolul III - *Cercetările arheologice ale lui István Dénes (1954–2005) în carstul din Cheile Vârghișului*, Capitolul IV - *Cercetări arheologice recente în arealul carstului din Cheile Vârghișului*, Capitolul V - *Prezența ocrului în situl Abri 122 – analize, analogii și posibile semnificația*, Capitolul VI - *Cronologia activităților umane preistorice din aria carstului din Cheile Vârghișului*. Lucrarea beneficiază de o Introducere, Concluzii și Bibliografie. Am optat pentru introducerea ilustrației în text, în vederea facilitării parcurgerii acestuia.

Fundamentarea teoretică a cercetării tezei noastre are la baza sa analiza critică a literaturii de specialitate relevante pentru tema abordată, respectiv studiile publicate anterior anului 2014, când au fost reluate cercetările arheologice în carstul Cheilor Vârghișului. Au fost consultate studiile speologice, rapoarte de cercetare arheologică, articole științifice, baze de date și surse cartografice, în vederea: definirii stadiului actual al cercetării; identificării principalelor direcții interpretative; stabilirii cadrului cronologic și cultural și identificării lacunelor existente în cercetarea anterioară.

Metodologia cercetării a fost orientată către atingerea unor obiective generale și specifice, formulate în raport cu problematica tezei noastre. Printre acestea se pot regăsi: identificarea și analiza contextelor arheologice preistorice; stabilirea cronologiei relative și absolute a acestora; analiza tehnologică a materialului arheologic și analiza materialului faunistic asociat materialului arheologic.

Metode fundamentale, în atingerea obiectivelor propuse, a fost cercetare arheologică, care, prin săpătura arheologică, a permis înregistrarea contextelor arheologice, documentarea stratigrafie și recuperarea materialului arheologic. Acesta din urmă a fost supus unor analize specifice, în funcție de natura și funcționalitatea acestuia. Artefactele, litic, ceramică sau obiecte metalice, au fost clasificate pe criterii tipologice, tehnologice și funcționale, urmărindu-se identificarea caracteristicilor formale și a variațiilor cronologice.

Analize interdisciplinare au completat și nuanțat datele arheologice colectate. În funcție de specificul materialului cercetat, au fost utilizate: analize arheozoologice (în toate siturile abordate), analize chimice și fizico-chimice (în Abri 122 – analiza ocru), datare radiocarbon (Peșterile Gabor, Abri 1122, Mare), OSL și IRSL (Peșterile Gabor și Abri 112). Metodologia cercetării a inclus și măsuri privind conservarea, protejarea și valorificarea patrimoniului arheologic. Materialele descoperite au fost inventariate, restaurate și depozitate conform normelor metodologice în vigoare.

Cercetarea arheologică a fost influențată de o serie de factori care pot limita interpretarea rezultatelor, precum: gradul de conservare al contextelor, distrugerile antropice sau naturale, caracterul fragmentar al materialului arheologic, limitările cronologice și metodologice, accesul restrâns la anumite categorii de analize.

Metodologia cercetării arheologice a presupus și o abordare integrată, interdisciplinară și sistematică, fundamentată pe corelarea investigației de teren cu analizele de laborator și interpretarea critică a datelor. Prin aplicarea unor metode moderne de documentare și analiză, cercetarea urmărește reconstruirea cât mai fidelă a realităților istorice și culturale ale comunităților umane preistorice din arealul carstic al Cheilor Vârghișului.

Analiza critică a istoriografiei cercetărilor speologice și arheologice din arealul Cheilor Vârghișului evidențiază un parcurs evolutiv complex, caracterizat prin trecerea graduală de la observații descriptive, nesistematice, la demersuri științifice interdisciplinare, dar marcate, în mod constant, de discontinuități metodologice și lacune documentare.

În etapa pionieratului (sec. XVIII – prima jumătate a sec. XX), cercetările au avut un caracter predominant descriptiv și exploratoriu, fiind inițiate de erudiți, topografi sau autodidacți. Primele mențiuni reflectă integrarea fenomenului carstic din spațiul transilvănean

în contextul preocupărilor europene privind geneza speologiei, însă fără un cadru metodologic riguros. Momentul de cotitură este reprezentat de activitatea lui Fekete István (1835), care introduce cartarea și observația sistematică, constituind primul demers științific autentic în regiune.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, interesul pentru complexul carstic se amplifică, fiind dublat de primele interpretări istorico-arheologice (Orbán Balázs) și de colectări de materiale (Julius Teutsch). Totuși, aceste intervenții sunt caracterizate prin lipsa controlului stratigrafic și a unor metodologii standardizate, ceea ce limitează semnificativ valoarea științifică a descoperirilor. În mod similar, încercările de sistematizare (Podek Ferencz) sau de inventariere (Haáz și Jodál) marchează progrese importante în documentarea terenului, dar rămân afectate de imprecizii topografice și de absența corelărilor stratigrafice.

Perioada interbelică și anii '40, ai secolului trecut, aduc o diversificare a abordărilor, prin integrarea componentelor geologice, paleontologice și arheologice (Mária Mottl, Kessler Hubert). Cu toate acestea, cercetările suferă în continuare din cauza documentării incomplete (lipsa planurilor de săpătură, a corelărilor stratigrafice și a contextualizării materialelor), ceea ce reduce considerabil posibilitatea reinterpretării datelor în cheia metodologiilor moderne.

După 1950, se constată o profesionalizare a investigațiilor, în special prin contribuțiile colectivului Institutului de Speologie „Emil Racoviță” și ale lui Traian Orghidan și Margareta Dumitrescu, care realizează prima analiză sistematică și interdisciplinară a carstului din Cheile Vârghișului. Identificarea nivelelor de carstificare și abordarea integrată a parametrilor morfologici, biologici și sedimentologici reprezintă un progres major. Cu toate acestea, dimensiunea arheologică rămâne insuficient dezvoltată, fiind tratată marginal și fără o colaborare reală cu specialiștii din domeniu. Singura colaborare notabilă este aceea cu arheologul Ion Nestor, dar identificarea materialelor ceramice este pur descriptivă..

Cercetările arheologice propriu-zise, desfășurate sporadic (Székely Zoltán, Emődi János, Lucian Roșu), confirmă potențialul ridicat al peșterilor din carstul Cheilor Vârghișului, evidențiind o prezență umană pe lungă durată cronologică, din Paleolitic până în Epoca medievală. Totuși, caracterul fragmentar al intervențiilor, absența publicării integrale a rezultatelor și lipsa documentației stratigrafice afectează profund valoarea interpretativă a acestor date.

În ansamblu, etapa pionieratului cercetărilor din Cheile Vârghișului se caracterizează prin:

- acumularea unui volum semnificativ de informații descriptive și materiale;

- conturarea principalelor direcții de cercetare (speologică, paleontologică, arheologică);
- identificarea potențialului științific major al arealului.

Analiza cercetărilor întreprinse de István Dénes în carstul din Cheile Vârghișului evidențiază un moment de maturizare metodologică în studiul arheologic al acestui areal, chiar dacă pregătirea sa profesională inițială este aceea de geolog, marcând tranziția de la intervenții sporadice și insuficient documentate la o abordare sistematică, coerentă și relativ bine integrată interdisciplinar.

Activitatea lui István Dénes, inițiată la începutul anilor 1970, reprezintă prima încercare consecventă de reevaluare globală a patrimoniului speologic și arheologic din Cheile Vârghișului, prin identificarea, cartarea și descrierea detaliată a unui număr semnificativ de cavități (peste 100 de peșteri). Prin rigoarea documentației topografice și prin acuratețea localizării, contribuțiile sale depășesc nivelul explorărilor anterioare și oferă un cadru de referință solid pentru cercetările ulterioare.

Din punct de vedere arheologic, demersul lui Dénes se remarcă prin recuperarea sistematică a materialelor atât de la suprafața depozitelor sedimentare, cât și din intervenții subterane inițial motivate speologic, ulterior orientate explicit către obiective arheologice. Chiar dacă o parte semnificativă a cercetărilor sale a rămas nepublicată sau publicată fragmentar, datele disponibile indică o contribuție esențială la conturarea imaginii privind ocuparea umană a peșterilor din acest areal.

Un aspect definitoriu al activității sale îl constituie caracterul interdisciplinar implicit, rezultat din formarea sa speologică și geologică, care i-a permis o bună înțelegere a contextului geomorfologic și sedimentar al siturilor. Totuși, această abordare nu a fost complet dublată de o metodologie arheologică riguros standardizată, ceea ce se reflectă în absența frecventă a unor documentații stratigrafice detaliate, a planurilor de săpătură și a unor corelări clare între materiale și contexte.

În pofida acestor limite, contribuția lui István Dénes este fundamentală pentru:

- sistematizarea și inventarierea complexului carstic din Cheile Vârghișului;
- crearea unei baze documentare topografice și descriptive de referință;
- evidențierea potențialului arheologic major al peșterilor din zonă;
- stimularea interesului pentru cercetări arheologice mai aprofundate.

Se constată, totodată, o disjuncție între amploarea cercetărilor efectuate și nivelul de valorificare științifică a rezultatelor, cauzată de publicarea incompletă a datelor și de lipsa integrării acestora într-un cadru analitic coerent. Această situație limitează posibilitatea utilizării integrale a informațiilor în demersuri interpretative actuale.

Analiza cercetărilor arheologice recente desfășurate în arealul carstic al Cheilor Vârghișului, în perioada 2014–2022, relevă o etapă decisivă în evoluția investigațiilor asupra acestui spațiu, caracterizată printr-o schimbare de paradigmă metodologică, o abordare interdisciplinară coerentă și o valorificare sistematică a potențialului arheologic identificat anterior doar fragmentar. Această etapă se înscrie într-un proces mai amplu de recuperare științifică a unui teritoriu cunoscut de peste două secole, dar insuficient investigat în acord cu standardele cercetării arheologice moderne.

Reluarea cercetărilor, inițiată de dr. Marian Cosac, a avut la bază o problemă clar formulată: absența, aparent paradoxală, a materialelor paleolitice în literatura de specialitate, în condițiile existenței unor intervenții arheologice repetate în acest areal. Această premisă a determinat orientarea investigațiilor către reevaluarea critică a siturilor cunoscute și identificarea unor contexte stratigrafice neafectate, capabile să furnizeze date relevante privind ocuparea umană preistorică.

Un prim aspect fundamental evidențiat de cercetările recente îl constituie caracterul sistematic și planificat al intervențiilor, reflectat în succesiunea anuală a campaniilor și în diversificarea siturilor investigate. Spre deosebire de etapele anterioare, dominate de intervenții sporadice sau limitate la obiective punctuale, perioada analizată se remarcă printr-o strategie coerentă de cercetare, care a vizat atât situri majore (Abri 122, Peștera Mare, Peștera Ursului), cât și cavități secundare, evaluate din perspectiva potențialului arheologic. Această abordare extensivă a permis conturarea unei imagini mult mai nuanțate asupra distribuției spațiale a locuirii umane în cadrul sistemului carstic.

Din punct de vedere metodologic, cercetările se disting prin aplicarea unor proceduri moderne de investigare: înregistrarea tridimensională a descoperirilor, sitarea integrală a sedimentului, corelarea stratigrafică riguroasă și integrarea analizelor interdisciplinare (geoarheologie, paleontologie, analize OSL și radiocarbon). Aceste elemente marchează o ruptură clară față de practicile anterioare și permit, pentru prima dată, reconstruirea contextuală a activităților umane în peșterile din Cheile Vârghișului.

În acest cadru, situl Abri 122 se conturează ca element central al cercetărilor recente, reprezentând, în mod incontestabil, cel mai relevant context arheologic din areal. Investigațiile desfășurate aici au demonstrat existența unor niveluri stratigrafice bine conservate, atribuite paleoliticului mijlociu, confirmând ipotezele formulate anterior pe baza datelor fragmentare. Ansamblul litic recuperat, caracterizat prin predominanța produselor de debitaj și prezența unor elemente tehnologice de tip Levallois, indică practici tehnice specifice comunităților musteriene. Asocierea acestuia cu un material faunistic divers și cu artefacte din

materii dure animale sugerează un comportament economic complex, bazat pe exploatarea resurselor locale și pe prelucrarea intensivă a acestora.

Un aspect deosebit de important îl constituie identificarea unor contexte *in situ*, neafectate de intervențiile anterioare, ceea ce permite pentru prima dată stabilirea unor relații stratigrafice clare și formularea unor ipoteze solide privind succesiunea locuirii. În același timp, analiza materialului provenit din sedimente redepozitate (*passim*) oferă informații valoroase asupra impactului cercetărilor anterioare și asupra gradului de perturbare a depozitelor arheologice.

În contrast cu complexitatea și bogăția informațională a sitului Abri 122, cercetările din alte cavități, precum Peștera Calului sau Peștera Ursului, evidențiază variabilitatea condițiilor de locuire și conservare. În cazul Peșterii Calului, absența materialelor arheologice *in situ* în zona portalului confirmă rolul determinant al factorilor geomorfologici, în special al proceselor de sedimentare și eroziune, în configurarea contextelor arheologice. Această observație subliniază necesitatea unei abordări diferențiate a spațiilor subterane, în funcție de poziția lor topografică și de dinamica mediului.

Peștera Ursului oferă, la rândul său, un exemplu relevant pentru interacțiunea dintre procesele naturale și activitatea umană. Identificarea unei lentile de cenușă vulcanică, corelată posibil cu evenimente eruptive din Pleistocenul superior, deschide perspective noi asupra relației dintre schimbările paleoambientale și ocuparea umană a spațiului carstic. Această descoperire evidențiază importanța integrării datelor geologice și climatice în interpretarea contextelor arheologice.

Un alt rezultat major al cercetărilor recente îl constituie confirmarea caracterului pluristratificat al ocupării umane în Cheile Vârghișului. Deși accentul a fost pus pe identificarea nivelurilor paleolitice, materialele ceramice și alte artefacte indică utilizarea repetată a cavităților în epoci ulterioare (Eneolitic, Epoca bronzului, Epoca fierului și Evul mediu). Această continuitate sau recurență a ocupării reflectă atractivitatea constantă a mediului carstic, determinată de resursele disponibile și de caracteristicile sale defensive și de adăpost.

În același timp, cercetările evidențiază impactul negativ al intervențiilor antropice recente asupra integrității siturilor. Gropile de braconaj, săpăturile neautorizate și intervențiile anterioare insuficient documentate au afectat semnificativ depozitele arheologice, generând dificultăți majore în interpretarea stratigrafică. Această situație subliniază necesitatea implementării unor măsuri eficiente de protecție și gestionare a patrimoniului.

Din perspectivă epistemologică, cercetările recente contribuie la redefinirea rolului arealului carstic din Cheile Vârghișului în cadrul Paleoliticului din spațiul carpatic. Datele obținute sugerează că acest teritoriu nu a fost unul marginal, ci a constituit un spațiu activ de locuire și exploatare, integrat în rețelele de mobilitate ale comunităților de vânători-culegători. Disponibilitatea materiilor prime litice, diversitatea resurselor faunistice și poziția geografică favorabilă au făcut din acest areal un punct de interes strategic.

Cu toate acestea, trebuie subliniat că rezultatele obținute până în prezent reprezintă doar o etapă inițială în procesul de cunoaștere a acestui spațiu. Numeroase întrebări rămân deschise, în special în ceea ce privește cronologia absolută a locuirii, relațiile dintre diferitele niveluri stratigrafice și integrarea siturilor din Cheile Vârghișului în contextul mai larg al paleoliticului european.

În concluzie, cercetările arheologice recente din Cheile Vârghișului marchează o etapă de maturitate științifică, caracterizată prin:

- adoptarea unei metodologii moderne și interdisciplinare;
- identificarea și documentarea unor contexte stratigrafice relevante;
- confirmarea prezenței locuirii paleolitice în areal;
- evidențierea complexității și diversității ocupării umane;
- crearea unei baze de date solide pentru cercetările viitoare.

Aceste rezultate nu doar că completează lacunele existente în literatura de specialitate, dar deschid noi direcții de cercetare, impunând necesitatea continuării investigațiilor într-un cadru sistematic și integrat. În acest sens, arealul carstic din Cheile Vârghișului se conturează ca un laborator privilegiat pentru studiul relației dintre om și mediul subteran în preistorie, oferind oportunități semnificative pentru dezvoltarea cercetării arheologice în spațiul carpatic.

Analiza materialului arheologic provenit din situl Abri 122 evidențiază existența unei utilizări deliberate a ocrului în cadrul ocupațiilor paleolitice, susținută atât de contextul arheologic, cât și de rezultatele investigațiilor arheometrice. Prezența pigmentului în asocieri directă cu resturi faunistice, artefacte litice și unelte din os indică faptul că acesta nu reprezintă un element accidental, ci face parte dintr-un ansamblu coerent de activități umane. Rezultatele analizelor fizico-chimice (FTIR, Raman, microscopie optică) demonstrează că proba studiată aparține categoriei pământurilor colorate bogate în silicați, cu prezența semnificativă a hematitului și oxizilor de mangan, ceea ce o apropie de tipologia ocrului brun. Această compoziție sugerează fie utilizarea materialului în stare naturală, fie o prelucrare minimă, în funcție de scopul urmărit. Separarea fracțiilor fine de cele groșiere indică, totodată,

posibilitatea obținerii unor paste pigmentare, ceea ce presupune un anumit grad de control tehnologic asupra materialului.

Asocierea ocrului cu fragmente osoase ce prezintă urme de utilizare și posibile inserții de pigment constituie un argument important în favoarea ipotezei prelucrării ocrului în sit. Aceste elemente sugerează existența unor activități specifice de preparare sau aplicare a pigmentului, comparabile cu cele documentate în alte situri musteriene.

Din punct de vedere comparativ, analogiile cu descoperirile din Peștera Cioarei – Boroșteni confirmă faptul că utilizarea ocrului în Paleoliticul mijlociu din spațiul carpatic nu este izolată, ci se înscrie într-un comportament mai larg, caracterizat prin colectarea, prelucrarea și utilizarea pigmentului în contexte bine definite. Prezența recipientelor specializate în acel sit sugerează chiar existența unor practici standardizate de preparare a ocrului, ceea ce întărește interpretarea funcțională și simbolică a descoperirilor de la Abri 122.

Integrarea acestor date în cadrul mai larg al cercetărilor europene indică faptul că ocrul a avut un rol polifuncțional în Paleoliticul mijlociu. Pe de o parte, utilizările sale practice (prelucrarea pieilor, component în adezivi sau alte activități tehnice) sunt bine documentate; pe de altă parte, contextul descoperirii din Abri 122, caracterizat prin asocierea cu elemente faunistice și lipsa unor dovezi directe ale utilizării strict tehnice, sugerează și o posibilă dimensiune simbolică.

În acest sens, utilizarea ocrului poate fi interpretată ca parte a unor comportamente complexe, ce includ marcarea corporală, practicile rituale sau alte forme de exprimare simbolică. Această interpretare este în concordanță cu tendințele actuale din literatura de specialitate, care recunosc rolul pigmentului ca indicator al dezvoltării capacităților cognitive și culturale ale populațiilor musteriene.

În concluzie, descoperirile de la Abri 122 contribuie semnificativ la înțelegerea utilizării ocrului în Paleoliticul mijlociu, demonstrând că acesta nu era utilizat întâmplător, ci în cadrul unor practici bine structurate, cu implicații atât tehnologice, cât și simbolice. Studiul de față adaugă astfel un nou argument în favoarea ideii că comunitățile neanderthaliene manifestau comportamente complexe, comparabile, cel puțin în anumite privințe, cu cele ale oamenilor moderni timpurii.

Analiza cronologică a activităților umane preistorice din aria carstului Cheilor Vârghișului evidențiază faptul că acest spațiu reprezintă una dintre cele mai importante zone pentru înțelegerea evoluției comunităților preistorice din Carpații Românești, atât prin continuitatea locuirilor, cât și prin complexitatea relațiilor culturale documentate arheologic.

Cercetările recente au demonstrat că potențialul arheologic al peșterilor din Cheile Vârghișului depășește cadrul tradițional al descoperirilor paleolitice și oferă date esențiale pentru reconstituirea proceselor culturale desfășurate între Paleoliticul mijlociu și epoca bronzului târziu. În același timp, rezultatele obținute confirmă necesitatea reevaluării cronologiilor clasice formulate pentru spațiul carpatic, în special a celor construite exclusiv pe baza tipologiei artefactelor și a datărilor radiocarbon convenționale realizate în anii '70–'80 ai secolului trecut.

În ceea ce privește Paleoliticul mijlociu, cercetările interdisciplinare din siturile Abri 122/1200, Peștera Mare și Peștera Gabor au modificat radical imaginea cronologică a ocupațiilor neanderthaliene din Carpații Orientali. Datările OSL și IRSL indică existența unor niveluri musteriene databile încă din MIS 7 și MIS 6, respectiv aproximativ 225–236 ka, ceea ce transformă aria Cheilor Vârghișului într-un reper fundamental pentru studiul celor mai vechi comunități umane din sud-estul Europei. Rezultatele infirmă ipoteza „cronologiei scurte” a Paleoliticului mijlociu românesc și demonstrează limitele interpretărilor bazate exclusiv pe datări radiocarbon convenționale.

Totodată, cercetările au evidențiat existența unor procese complexe de formare și remaniere sedimentară în peșteri, generate probabil de ciclurile repetate de îngheț–dezgheț, aspect care impune o abordare metodologică prudentă în interpretarea contextelor arheologice și a datărilor absolute. În acest sens, utilizarea integrată a metodelor geocronologice moderne, precum OSL, IRSL, tefrocronologia și AMS, devine indispensabilă pentru reconstruirea corectă a evoluției ocupațiilor paleolitice.

Importanța majoră a siturilor din Cheile Vârghișului este accentuată și de identificarea unui nivel tefrostratigrafic asociat erupțiilor vulcanului Ciomadul (~43–50 ka), care poate deveni un marker cronologic regional util pentru sincronizarea siturilor paleolitice din spațiul carpatic.

Pentru perioada eneolitică, descoperirile atribuite culturii Ariușd demonstrează existența unor frecventări repetate ale peșterilor, însă datele disponibile nu susțin ipoteza unor locuri permanente. Caracteristicile geomorfologice ale cavităților – acces dificil, temperaturi scăzute, curenți puternici de aer și spațiu redus – sugerează mai degrabă utilizări temporare, probabil cu funcții rituale.

Materialele Coțofeni descoperite în peșteri confirmă continuitatea utilizării spațiului carstic în perioada de tranziție către epoca bronzului, însă caracterul fragmentar și lipsa unor contexte stratigrafice clare împiedică, momentan, formularea unor concluzii cronologice mai

precise. Totuși, prezența acestor materiale demonstrează integrarea ariei Cheilor Vârgheișului în rețelele culturale specifice sfârșitului eneoliticului și începutului epocii bronzului.

Descoperirile atribuite culturii Glină III–Schneckenberg sunt extrem de reduse, însă ele confirmă existența unor contacte sau frecvenări sporadice ale peșterilor și în primele faze ale epocii bronzului.

Cele mai consistente date pentru epoca bronzului provin din materialele Wietenberg descoperite în peșterile Gabor, Mare și 74. Analiza ceramicii și a motivelor decorative indică frecvenări aparținând mai ales fazelor clasice și târzii ale culturii Wietenberg (C/III–D/IV), fără a exclude existența unor manifestări mai timpurii, atribuite fazei B/II. Decorurile realizate în tehnica Zahnstempelung, motivele meandrice și împunsăturile late permit integrarea materialelor în orizontul cronologic al Bronzului mijlociu târziu, sincron cu transformările culturale documentate în întreaga Transilvanie.

Datele recente privind cronologia culturii Wietenberg și relația acesteia cu cultura Noua sugerează că aria Cheilor Vârgheișului a participat la procesele de transformare culturală specifice secolelor XVI–XV a.Chr., într-un context regional marcat de mobilitate și interacțiuni intense între comunități. Prezența izolată a unui ac de bronz atribuit culturii Noua indică probabil frecvenări sporadice ale spațiului carstic și în Bronzul târziu, fără a putea documenta însă existența unor locuri stabile.

În ansamblu, aria carstică a Cheilor Vârgheișului se conturează ca un spațiu cu funcționalitate multiplă pe termen lung, utilizat diferit de comunitățile preistorice în funcție de contextul cronologic și cultural. Dacă în Paleoliticul mijlociu peșterile au reprezentat locuri de habitat și activitate economică pentru comunitățile neanderthaliene, în perioadele ulterioare ele par să fi avut predominant funcții temporare, rituale. Succesiunea acestor prezențe demonstrează continuitatea importanței simbolice și strategice a mediului carstic în peisajul preistoric al Carpaților Orientali.

Lucrarea noastră nu își propune să constituie o monografie a arealului carstic, ci urmărește să evidențieze stadiul actual al cunoașterii privind habitatul uman preistoric din Cheile Vârgheișului. Demersul nostru, desfășurat pe parcursul unei perioade care, la prima vedere, ar putea părea suficientă pentru elaborarea unei asemenea cercetări, a fost influențat de o serie de factori previzibili. Dintre aceștia, cel mai important a fost accesul la materialul arheologic rezultat în urma campaniilor de cercetare desfășurate în zonă.

Coordonatorul săpăturilor arheologice și, totodată, al acestei teze, dr. Marian Cosac, ne-a oferit în permanență sprijinul său necondiționat, pentru care îi adresăm întreaga noastră recunoștință. De asemenea, realizarea și dezvoltarea acestui demers științific nu ar fi fost

posibile fără contribuția, sprijinul și disponibilitatea dr. George Murătoareanu, dr. Monica Mărgărit, dr. Loredana Niță, dr. Ștefan Vasile, dr. Daniel Vereș, dr. József Puskás, dr. Dan-Lucian Buzea, Iuliana Bartok, dr. Ioana-Daniela Dulamă și dr. Raluca-Maria Știrbescu, cărora le exprimăm sincere mulțumiri pentru ajutorul acordat pe parcursul acestei cercetări.